Uşaqların tərbiyəsi və hüquqlarının vəhdəti

V.Q.Borisova-Jarovaya görə, insaf (ədalət) prinsipi də, öz növbəsində, bütün fərdlərə sosial münasibətlərdə, tibbi müalicənin təmin olunmasında, hər hansı həkim yardımının göstərilməsi şəraitində bərabər şanslar təqdim edir. Tibbi bioetikanın bu prinsipi "Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiya"da nəzərdə tutulmuş əksər uşaq hüquqlarında özünü büruzə verir: sağ qalmaq, inkişaf etmək, identiklik və ailə hüququ.

B.Bennet və C.Tomossi qeyd edirlər ki, bioetika, geniş mənada, bu sahədə işləyən alimlərin anlamında insanların sağ qalması haqqında elm olaraq, insanın ləyaqət və bütövlüyü prinsiplərinə, onun fiziki bədəninin və psixikasının həssaslığına əsaslanmışdır. Ümumi bioetikanın başlıca prinsipi mərkəzçi-biosfer prinsipidir. Bu prinsipə əsasən, bioetik xarakterli fəaliyyət və tədqiqatların mərkəzində insan dayanır, onların məqsədi isə, insanın təhlükəsizliyinin və sağ qalmasının təmin edilməsidir. İnsanın təhlükəsizliyi üzrə tədbirlərdən başqa, flora və faunanın müdafiəsi üzrə fəaliyyətlər də mövcuddur. Şübhəsiz, bu prinsip Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin müddəalarının məzmununda nəzərə alınmışdır.

K.Milsin fikrincə, birgə təkamül prinsipi insanın və təbiətin müştərək mövcudluğunda qarşılıqlı təsirə və harmoniyaya riayət olunmasına, hətta müxtəlif elmi və sənaye texnologiyalarının yarandığı və inkişaf etdiyi hallarda da ekosistemdə təbii tarazlığın saxlanmasına təkid edir.

K.Stounun göstərdiyi kimi, sosiallaşma prinsipi bioetika prinsiplərinə və insan hüquqlarına riayət olunması şəraitində fərdin cəmiyyətə inteqrasiyasını asanlaşdırmaq məqsədi daşıyan həyat vərdişlərinin formalaşdırılmasına yönəldilmiş bioetika sahəsində təhsili tələb edir.

Onun fikrincə, əxlaq prinsipi şəxsiyyətin biosfer elementləri ilə olan bütün münasibətlərinin əsasıdır və bildirir ki, bəşəri dəyərlərə ciddi əməl edilməsi insanın mövcudluğunun mahiyyətini təşkil edir. Hər hansı sahədə, hər şeydən öncə, biologiya və təbabətdə bütün elmi kəşflər bunsuz insan həyatı üçün təhlükəli və riskli ola bilər və hətta bəşəriyyətin öz mövcudluğunu da təhdid edə bilər.

Bioetika insanın azadlığı və məsuliyyəti prinsipinə də əsaslanır. Bu prinsip insana bioetika kontekstində müəyyən azadlıq verir. Bu, beynəlxalq və milli sənədlərdə ifadə edilmiş digərlərinin hüquq və azadlıqlarına riayət edilməsinin zəruriliyi ilə və insanın bütün canlılara - heyvanlara, bitkilərə və s. münasibətdə məsuliyyət hissi ilə məhdudlaşdırılır (Ç.Çelmşen və N.Sartorius).

Bu müəlliflərin fikrincə, həssaslıq prinsipi ayrılıqda hər bir fərdin və bütövlükdə, bütün insanların həyatının reallığını təmsil edir. Bioetika zəiflərin: uşaqların, qocaların, məhdud imkanlı insanların, yoxsulların, hamilə qadınların və əlillərin həssaslığını nəzərə alır. Bu, insan hüquqları üzrə beynəlxalq sənədlərin müddəaları ilə birbaşa əlaqəlidir.

Hər bir ailə övlad sahibi olmağı arzulayır. Amma uşağa baxmaq kənardan göründüyü qədər asan iş deyil. Uşaq böyütmək və tərbiyə etmək, hər şeydən əvvəl, böyük bir fədakarlıq tələb edir. Çünki hər bir uşağın həssaslıq tələb edən dövrləri var. Bu dövrlər arasındakı iki dövr var ki, valideynlər bu dövrdə daha səbrli və diqqətli olmalıdırlar. Bu dövrlərdən biri 3-5 yaş dövrü, digəri isə yeniyetməlik dövrüdür.

3-5 yaş dövrü

Uşaq 3 yaşına qədər içində yaşadığı dünyanı dərk etməyə çalışır. 3 yaşına yaxınlaşdıqca, artıq şəxsiyyəti formalaşmağa başlayır. Bu dövrdə uşaq hər şeyin ona aid olduğunu düşünür. Təbii olaraq "mən"lə başlayan cümlələr qurur. Bu yaşda olan uşaqlara inadkarlıq xasdır. 3-5 yaş dövründəki uşaqların özlərini qəbul etdirmək üçün "yaramaz" hərəkətlərə yol vermələri də təbiidir.

Bu dövr, əsasən, 5 yaşına qədər davam edir. Əgər valideyn bu dövrdə uşağın bütün istəklərini yerinə yetirirsə, deməli, böyük səhvə yol verir. Halbuki ən uzunömürlü tərbiyə bu dövrdə verilən tərbiyədir. Buna görə də, valideyn uşağı anlamağa çalışmalı, onunla tez-tez ünsiyyətdə olmalı və cəmiyyət içində ona qarşı alçaldıcı hərəkətlərə yol verməməlidir.

Yeniyetməlik dövrü

Əgər 3-5 yaş dövründəki uşaq "mən"lə başlayan cümlələr qurursa, yeniyetməlik dövründəki uşaq daha çox "mənə görə", "mənim fikrimcə" deyir bu isə, onun hər şeyi bildiyini düşünməsindən irəli gəlir. Ətrafındakıları bəyənmir və təbii ki, onları mümkün qədər tənqid etməyə çalışır. Yeniyetməlik dövründə uşağın xarakteri yavaş-yavaş formalaşmağa başlayır.

İnadkarlıq göstərir, əsəblərinə hakim ola bilmir. Beləliklə, bu iki dövr təhlükəsiz ötüşsə, gələcəkdə valideynlə uşaq arasında elə bir ciddi problem baş verməz.

Yeni biliklər əldə etmək və ya yaşıdları təqlid etmək istəyən uşaqlar radikal ideyalar və çağırışların (terrorizm məzmunlu çağırışlar daxil olmaqla) və ya destruktiv "əyləncələr" müzakirələr aparılan qrupların üzvü ola bilərlər.

Böyümə prosesində uşaqlar öz ailə üzvlərindən, bəzən - məşhur aktyorlardan və musiqiçilərdən nümunə götürürlər. Ancaq son illərdə uşaqların qəhrəmanları, həmişə münasib kontent təklif etməyən video-blogerlər olub. Tez-tez videolarda söyüşlər, bukmeker qurumlarının reklamı və ya təhlükəli hərəkətləri göstərirlər.

Valideynlərin anlaya bilmədikləri gizli təhlükələrdən başqa, aşkar təhlükələr də var - uşaqlar əhəmiyyətli şeyləri unudub, sosial şəbəkələr və ya onlayn oyunlarla internetdə həddən artıq çox vaxt keçirirlər. Məsələn, uşaqlar ev tapşırıqlarına və ya idmana diqqət ayırmırlar.

İnternet üzərindən təcavüz həmişə uşağınızın emosional vəziyyətinə ciddi təhlükə yarada bilər, və bu, həmişə yalnız təhqir və ya istehza ilə bitmir, bəzən təcavüzkarlar şəxsi məlumatları oğurlayırlar. Məsələn, uşağınız zərərli bir keçid vasitəsilə sistemə zərər vura bilər.

Mütəxəssislər uzun müddət məxfilik pozuntuları səbəbindən, həyəcan siqnalı səsləndirirlər - uşaqların əksəriyyəti məlumatları könüllü surətdə verir və ya məlumatlar xakterlərin hücumu nəticəsində itirilir. Amma bəzən servislər özləri istifadəçi haqqında vacib məlumatlar dərc edir (məsələn, onun yerini).

Nümunə kimi, qeyd edək ki, ABŞ-da qısa videolar üzrə populyar xidmət 5,7 milyon dollar cərimə olunmuşdur. Bunun səbəbi uşaqların məxfiliyinin qorunması haqqında qanun pozuntusudur: qeydiyyat üçün poçt, telefon və digər şəxsi məlumatları göstərmək lazımdır. Eyni zamanda, profillər və videolar - uşaq və yeniyetmələrin profilləri də daxil olmaqla, ictimaiyyətə açıq idi.

Uşaqları yuxarıda göstərilən təhdidlərdən qorumaq arzusu bəzən sosial şəbəkələrin istifadəsinə tam qadağaya gətirib çıxarır, amma bunu etməyi məsləhət görmürük - uşaq artıq sizə güvənə bilməz. Ancaq bir sıra tədbirlər görməyə dəyər:

İnternetdə təhlükəsizlik qaydalarını müzakirə edin: sosial şəbəkələrdə gizlilik parametrləri, kompleks parol birləşmələrinin istifadəsi haqqında məlumat verin;

Şübhəli faylların açılması və linklərə keçid təhlükəsi barədə xəbərdarlıq edin. Bu, sistemin pozulmasına və məlumatların əldə edilməsinə səbəb ola bilər;

Onlara izah edin ki, naməlum insanlara məlumatları vermək olmaz (ünvan, telefon nömrəsi, məktəb nömrəsini vermək və ya şəkil göndərmək);

Uşağınız təhdid və ya üz-üzə qarşılaşmalar təklifi alması halında diqqətli olun. Xüsusilə, şübhəli hallarda (məlumat oğurluğu, yazışmanın dərc edilməsi, şantaj) hüquqmühafizə orqanlarına müraciət edin;

Sosial şəbəkələrdə keçiriləcək vaxtın müddətini razılaşdırın - bu dərslərə diqqət yetirməyə kömək edəcək, eyni zamanda, uşağınıza onlayn dincəlmək imkanını verəcəkdir (musiqi dinləmək, film izləmək və ya həmyaşıdları ilə söhbət etmək).

Uşaqların onlayn qorunması üçün əlavə bir tədbir valideyn nəzarəti funksiyası ilə antivirus (https://www.esetnod32.ru/home/products/parental-control/) quraşdırılması ola bilər.

Birincisi, uşağınızın harada olduğunu hər zaman biləcəksiniz - parametrlər yeri müəyyən etməyə imkan verir. İkincisi, təhlükəsiz axtarış və nəzarət saytları və tətbiqləri parametrləri sayəsində, uşaqlar yalnız münasib kontent görəcəklər. Bundan əlavə, videooyunlar da daxil olmaqla, tətbiqlərin istifadəsinə həddi təyin edə bilərsiniz.

Müasir texnologiyalar, ailənin inamlı atmosferi ilə bir araya gəlməsi sayəsində valideynlərin sinirlərini qoruyacaq və uşağın məktəb, ev təsərrüfatlarının vəzifələri və əyləncə arasında tarazlığı müşahidə etməyə öyrədəcək.

Milli Məclisin deputatı Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Miqrasiya, Qaçqınlar və Məcburi Köçkünlər üzrə Komitəsinin sədri Sahibə Qafarova qurumun Büro və Daimi Komitəsinin iclaslarında iştirak etmək üçün Danimarkanın paytaxtı Kopenhagen şəhərinə səfərə gedib. Büronun iclasına qatılan komitə sədri dünən Daimi Komitənin toplantısında iştirak edib. Toplantıda AŞPA-nın 2018-ci ilin ilk sessiyasının gündəliyi, növbəti il üçün yeni mandatların təqdim edilməsi, Qırğızıstanda keçirilmiş prezident seçkilərinin nəticələri və digər məsələlər müzakirə olunub.

Toplantıda Miqrasiya, Qaçqınlar və Məcburi Köçkünlər üzrə Komitənin məruzəçisi Doris Fialanın hazırladığı "Müşayiət olunmayan miqrant uşaqlar, uşaqlara uyğun yaşın təyin edilməsi" mövzusunda məruzənin müzakirələrində çıxış edən Sahibə Qafarova məruzənin kifayət qədər aktual bir mövzuya həsr olunduğunu vurğulayaraq, son dövrlər Avropada miqrasiya dalğasının genişlənməsindən sonra miqrant uşaqlarla bağlı problemin daha da dərinləşdiyini söyləyib, Sahibə Qafarova hazırda bütün üzv dövlətlərdə, uşaqların bir sıra hallarda, onların fiziki və mənəvi sağlamlığına ciddi ziyan vuran rəftarlarla, ailələrindən qorunmayan, müşayiət olunmayan uşaqların yaş qiymətləndirmədə və digər situasiyalarda heç də uşaq dostu olmayan tətbiqlərlə üzləşdiyini xatırladıb. Komitə sədrinin sözlərinə görə, bu münasibətə dərhal son qoyulmalı, uşaqlara qarşı belə qeyri-adekvat davranışın aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülməlidir. "Ona görə də, hesab edirəm ki, bu məruzədə yer alan məsələlərin reallaşması uşaqlarla uşaq kimi davranmağa, uşaq hüquqlarının və ləyaqətinin qorunması öhdəliyinə hörmət göstərməyə kömək edəcək" deyə Sahibə Qafarova bildirib. Azərbaycan hökumətinin uşaqlara və onların hüquqlarının təmin olunması məsələlərinə çox həssaslıqla yanaşdığını qeyd edən millət vəkili, həmçinin, ölkəmizdə uşaq hüquqlarının qorunması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər barədə də məlumat verərək deyib ki, Azərbaycan dövləti hər zaman uşaqlara diqqət göstərir, onların hüquqlarının qorunması sayəsində, bütün imkanları yaradır. Uşaqların hüquqlarının müdafiəsi valideynlərlə yanaşı, dövlətin də qarşısında duran əsas məqsəddir. Hər bir sənəddə qanunvericilik aktlarında uşaq problemləri öz əksini tapıb.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb